

Risicovol theater

Simon van den Berg De bezuinigingen en beleidsmaatregelen raken bij uitstek het theater. Hoe kunnen met name de kleinere theatergezelschappen overleven? Wat betekent cultureel ondernemerschap voor hen? Er zullen nieuwe theatervormen ontstaan; het is de vraag hoe die er gaan uitzien.

De economische crisis heeft de Londense horeca hard geraakt. De chique, onbetaalbare toprestaurants blijven goede zaken doen, maar de eenvoudiger middenklasse-restaurants hebben het zwaar. Vele moeten hun deuren sluiten. Tegelijkertijd is er wat *The Guardian* een 'food revolution' noemt losgebroken. *Food trucks* rijden met hun mobiele keuken en restaurant naar de meest onverwachte plekken, mensen serveren eenvoudige maaltijden voor betalende gasten in hun huiskamer en gespecialiseerde koks duiken een keer per maand op in bevriende restaurants.

Nee, dit wordt geen verhaal over eten en ook geen verhaal over dat iedere crisis een kans biedt. Maar de parallel is duidelijk. Ook in de kunsten in Nederland is het crisis. En ook in de kunsten zullen als reactie de komende jaren nieuwe vormen als paddenstoelen uit de grond schieten. Zo ook in het theater, waar ze met name de kleinere theatergezelschappen wellicht kunnen helpen bij het

verwerven van nieuwe inkomsten om hun voortbestaan te verzekeren. Hoe gaan die nieuwe theatervormen er uitzien?

Jonge makers zetten de eerste stap

Laten we om te beginnen eens kijken naar de huidige ontwikkelingen en die extrapoleren. Theatermakers zijn al tijden bezig met het verkennen van het terrein buiten de gebaande paden van de halfjaarlijkse nieuwe voorstelling. Dat doen ze bijvoorbeeld door het alweer een paar jaar hoogtij vierende 'ervaringstheater', waarbij het publiek niet langer veilig in het theaterpluche zit, maar meegenomen wordt op een intiemere, meer zintuiglijke reis. Ook zoeken theatermakers vernieuwing binnen diverse vormen van vaak eenmalige theatrale happenings.

Niet alleen in vorm, maar ook in onderwerpkeuze zien we nieuwe ontwikkelingen. Het theater behandelt vaak de grote, meer abstracte thema's als oorlog, verraad en waardigheid. Theatermakers houden zich

tegenwoordig ook bezig met veel concretere kwesties. Wat gebeurt er precies? Vanuit dit soort observaties kunnen we misschien een volgende stap maken. Is er in het Nederlandse theater een omslag denkbaar naar een aanpak waarin de voorstelling niet langer centraal staat, maar waarin een avond theater een verzameling is voor een nog veel bontere verzameling gebeurtenissen dan nu het geval is?

Jonge makers hebben de eerste stap in deze richting al gezet, bijvoorbeeld met ervaringstheater. Dit is een genre waarin bezoekers vaak niet op een stoel in een theater zitten, maar bijvoorbeeld op een bed liggen in een eenvoudige hotelkamer, of achter een computer zitten te chatten met hun blote voeten in het zeewater (beide voorbeelden uit voorstellingen van Dries Verhoeven), of worden meegevoerd in rondrijdende constructies (Boukje Schweigman) of met spelende kinderen meewandelen (Alexandra Broeder). De trend lijkt inmiddels over zijn hoogtepunt heen – ervarings-theater is vaak extreem kleinschalig en dus duur om te maken – maar de invloed binnen de theaterwereld reikt ver.

Kijk bijvoorbeeld naar de projecten van stichting Nieuwe Helden. Dit jonge theatercollectief presenteerde afgelopen jaar een boottocht op een botter met een praat-

grage schipper en bouwde een papieren tent in Brabantse steden waarin publiek voorstellen mocht doen voor nieuwe gebouwen in hun stad. Hun voorstelling *De Club*, gebaseerd op de film *Fight Club*, bouwden ze om tot een multimediaal platform waar zingeving, samenleving en feesten centraal staan. Stuk voor stuk projecten die de theatervorm openbreken en opschudden en die veel ruimte laten voor ongeplande ervaringen.

Niet alleen in vorm, maar ook in onderwerpkeuze vernieuwen theatermakers

Nieuwe vorm, nieuwe inhoud

De Club neigt al naar een nieuw soort theatrale happening. Op de website van Koers Kunst, een ideeënplatform waaraan ik dit voorjaar meewerkte, opperde schouwburgdirecteur Melle Daamen het idee om in schouwburgen veel meer kalender-programmering te bedrijven: als theater programmeer je niet alleen de voorstellingen die je door toneelgroepen en producenten krijgt aangeboden, je zoekt zelf in de agenda naar speciale data waarop je iets bijzonders voor je publiek wilt maken. Zelf bedacht Daamen het *Sinterklaasgala voor volwassenen*, voor Amsterdammers zonder kinderen die op Sinterklaasavond ook weleens willen keten. Eerder kwam hij al met het programma *Expanding Theatre*, waarin hij thema-avonden organiseert in de schouwburgzaal. Dit seizoen werd bijvoorbeeld gesproken over Chinese megasteden en *Next Nature*, de door mensen gecreëerde natuur. In dezelfde lijn ligt het evenement *Theater na de Dam*, bedacht door

theatermaker Bo Tarenskeen en filosoof Jaïr Stranders: ieder jaar zijn er na de Dodenherdenking op 4 mei in Amsterdamse theaters allerlei voorstellingen te zien over vrijheid en herdenken.

Hoe nieuw zulke evenementen zijn, doet eigenlijk niet ter zake. Natuurlijk zijn ooit vernieuwende ideeën als de oudejaarsconferentie en de zomerfestivals op te vatten als grondvormen voor ontwikkelingen in de theaterwereld die inspelen op seizoengebonden evenementen, maar waarom worden ze nog niet op veel grotere schaal ingezet? Als de regering en Tweede Kamer van de Algemene Beschouwingen slecht cabaret maken, waarom dan niet twee dagen in een theater met cabaretiers de échte discussies voeren? Waarom niet rond Pasen en Pinksteren alternatieve kerkdiensten organiseren voor mensen die niet religieus zijn, maar wel behoefte hebben aan een nieuwe invulling van oeroude plechtigheden en rituelen? Zou het theater niet dé plek kunnen zijn waarop de nu zo zakelijke naturalisatieceremonie statig én feestelijk kan worden gemaakt?

Ook inhoudelijk kunnen er meer verbindingen met maatschappelijke kwesties gemaakt worden. Het afgelopen jaar is daarin al een trend ontstaan met het zogenoemde ‘traumatheater’: voorstellingen als *Ontboezemingen* (over borst-

kanker), *De Hormonologen* (over de overgang) en *Darmdialogen* (over darmziekten). Voorstellingen voor een heel specifieke doelgroep, waarin het taboe op een ziekte wordt doorbroken, patiënten en hun familie een hart onder de riem gestoken krijgen en drama en grimmige humor elkaar afwisselen. Een interessante *mashup* van *De Vagina Monologen* en *Cliniclowns*. Met name de voorstelling *Darmdialogen* legt een verbinding tussen kunst en zorg: het stuk werd geschreven in

Inhoudelijk kan het theater meer verbindingen met maatschappelijke kwesties maken

opdracht van de Maag Lever Darm Stichting en maakte een tournee langs ziekenhuizen.

Dit roept de vraag op welke maatschappelijke organisaties nog meer een beroep zouden kunnen doen op theatermakers. Amnesty International, Hivos, Greenpeace of Natuurmonumenten doen nu vooral aan profilering en werving via massamedia, maar zetten kunst nog niet in als middel. Er zou zelfs een samenwerking kunnen worden gestart, waarbij theatermakers hun werk inzetten om de relaties met donateurs en vrijwilligers te verdiepen.

Theatermakers als wetenschapper

Deze maatschappelijk betrokken beweging heeft ook een meer artistieke pendant. De afgelopen seizoenen waren er opvallend veel non-fictievoorstellingen in het theater te zien: Orkater maakte een voorstelling over hun verblijf in Afghanistan, Tryater een dagvullende marathon over de Elfstedentocht en Nieuw West gaf haar visie op Joran van der Sloot.

Een speciaal subgenre is de biografische voorstelling, zoals *Hannah en Martin* van Mugmetdegoudentand (over Arendt en Heidegger), *Amazones* van regisseur Gerardjan Rijnders (over Leni Riefenstahl) en de serie voorstellingen die De Warme Winkel maakte over Oostenrijkse kunstenaars als Stefan Zweig en Oskar Kokoschka. Toch blijft het vaak bij een artistiek onderzoek van kunstenaars. Wat zou er gebeuren als theatermakers zich meer opstellen als journalisten en wetenschappers? Voor een antwoord op die vraag moeten we kijken naar Engeland. Daar maakte acteur en regisseur Davis Freeman bijvoorbeeld het drieluik *Expanding Energy*, waarvan het tweede deel een bijzonder verleidelijke PowerPointlezing is over het veiligstellen van onze energietoekomst door te investeren in olie. Met uitgebreide research en de beeldtaal van klimaatfilm *An Inconvenient Truth* wordt hier de logica van *big oil* tot in het absurde doorgetrokken.

Een ander voorbeeld is het veelbelovende project *The Riots* van het Londense Tricycle Theatre. Omdat de Britse regering vooralsnog weigert een parlementair onderzoek in te stellen naar de grootscheepse rellen die de stad deze zomer teisterden, doen de kunstenaars het maar zelf. Eind november gaat de voorstelling in première, gebaseerd op getuigenissen van daders en slachtoffers. Hier komen kunst, journalistiek en politieke stellingname op een spannende en bijzonder urgente manier bij elkaar. In Nederland stonden kunstenaars vooraan bij het protest tegen de draconische bezuinigingen van de huidige regering. Zouden ze die energie meenemen naar hun repetitieruimtes en ateliers, dan zou er naar Brits voorbeeld een nieuwe theatervorm kunnen ontstaan.

Tenslotte blijft er natuurlijk ook altijd behoefte aan 'reguliere' voorstellingen, 'gewoon' in de theaterzaal. Maar ook in de service rondom die avonden is nog veel vernieuwing mogelijk, denk alleen al aan

flexibilisering van de aanvangstijden of differentiatie van prijzen op basis van extra diensten, zoals lezingen, interviews, voor- en nagesprekken, diners en meet-and-greets. Daarin worden nu al originele vondsten gedaan: Theatergroep Opium voor het Volk, die zich inhoudelijk nadrukkelijk op grootstedelijke dertigers richt, biedt bij haar meest recente voorstelling een oppasservice aan.

Goed voorbeeld doet volgen

Al deze voorbeelden overziend lijkt het erop dat de theatersector heel veel kansen heeft om met nieuwe formats en onderwerpen te experimenteren om uiteindelijk het publiek op nieuwe manieren aan te spreken. Maar is dit hoopvol voor bestaande theatergroepen? Ik betwijfel het. Het probleem met vrijwel alle genoemde vernieuwende theatervormen is dat ze zich nog niet of slechts heel beperkt bewezen hebben. Het *Sinterklaasgala* en de diverse traumatheatervoorstellingen lijken een behoorlijk succes, maar de voorstellingen van Davis Freeman (afgelopen herfst te zien op theaterfestival De Internationale Keuze) werden ronduit slecht bezocht en voor de oppasservice van Opium voor het Volk was de belangstelling gering.

Er is een grote barrière voor de huidige generatie theatermakers om vol overgave met nieuwe vormen te experimenteren. Zowel de opleidingen als het cultuurbeleid en het beoordelingskader zijn gevormd door een paradigma waarin artistieke integriteit, autonomie en zorgvuldigheid centraal staan. Het zal extreem moeilijk worden om die waarden te behouden in de nieuwe wereld van publieksbereik en infotainment. Voor jongere kunstenaars die met minder scrupules en meer opportunisme zijn opgevoed, zal het in die nieuwe wereld veel makkelijker zijn zich te voegen naar de nieuwe orde. Nu al zien we jonge mensen met een zekere gretigheid experimenteren met allerlei alternatieve

Simon van den Berg

is redacteur van *Moose* en *TM*
en werkt als schrijver en adviseur

vormen van financiering, publiciteit en onderwerpkeuze, bijvoorbeeld op het Amsterdam Fringe Festival. Als de groepen die na 2013 hun subsidie dreigen te verliezen hen hierin niet weten na te volgen, zal de harde breuk die deze regering forceert waarschijnlijk een snelle generatiewisseling tot gevolg hebben.

Nu de regering impliciet het Britse cultuurbeleid aan het importeren is, doen de kleinere theatergroepen er goed aan om zich te verdiepen in de inhoudelijke keuzes die aan de andere kant van de Noordzee gemaakt worden. En dat betekent: actief politiek stelling nemen, je mengen in het debat en lastig durven zijn. Onderwerpen kiezen waar mensen zich in het dagelijks leven kritisch mee verhouden – dus minder grote thema's en meer prangende actuele kwesties. Andere vormen van research verrichten, kijken waar de kranten en de politiek onderwerpen laten liggen, en tenslotte: onderzoeken welke vormen het beste aansluiten bij die nieuwe inhoudelijke richtingen. Dit is nog geen recept voor succes, maar wel een intrigerende en vernieuwende route. In Nederland bestaat nog erg de neiging om platte kitsch of gein als enige alternatieven te zien voor artistiek autonome kunst. Maar deze nieuwe richting is geen stap vooruit of terug.

Het is een stap opzij, naar een plek waar nog een heel landschap braak lijkt te liggen. Ook zonder crisis is dat een kans om niet te laten liggen.

Theater
moet actief
politiek stelling
nemen, zich
mengen in
het debat en
lastig durven
zijn